

İran-Şangay İşbirliği Örgütü İlişkileri ve İran'ın Üyelik Beklentisi

Seven ERDOĞAN*

Öz: 1979 İslam Devrimi sonrasında uluslararası siyasal sisteme dâhil olmada problemler yaşayan İran'ın, Batı ile ilişkileri 2000'li yıllarda nükleer krizle birlikte daha sorunlu bir hal almıştır. Bu durum, 2005 sonrası dönemde İran'ın Şangay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerini geliştirmesinde etkili olmuştur. Uluslararası siyasal sistemdeki yalnızlığına, kalıcı bir şekilde son vermek isteyen İran, 2008'le birlikte Şangay İşbirliği Örgütü üyesi haline gelmeyi resmî olarak talep etmeye başlamıştır. Şangay İşbirliği Örgütü kuruluşundan beri her ne kadar Batıya açıkça meydan okumaktan bilinçli olarak kaçınmış olsa bile, İran tarafından Batı karşısında güçlü bir destekçi olarak görölmüştür. Şangay İşbirliği Örgütü İran'la ilişkileri geliştirme yönünde birçok girişimi hayata geçirmekle birlikte hâlihazırda İran'ın üyelik beklentisine olumlu bir yanıt vermemiştir. İlk etapta genel olarak yeni bir üye kabul etme fikrine mesafeli yaklaşan Örgüt, Hindistan ve Pakistan'a 2017 yılında kapılarını açmıştır. Bu ilk genişlemenin ardından, Örgütün yeni üye kabulünden ziyade İran'ın üyeliğine soğuk baktığı anlaşılmıştır. İran'ın uluslararası siyasal sistemdeki sorunlu konumuna ek olarak, Şangay İşbirliği Örgütü içindeki dengelemlere dair yapılan hesaplamalar ile İran'ın üyeliğinin Örgütün uluslararası siyasal sistemdeki konumu üzerinde yapacağı olası etkilere dair hesaplamalar bu tutumda etkili olmuştur. Çalışmanın genel sonucu İran Nükleer Krizi devam ettiği sürece, ülkenin üyelik beklentisinin Şangay İşbirliği Örgütü tarafından karşılanması kısa vadede mümkün olmadığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Şangay İşbirliği Örgütü, İran Nükleer Krizi, Rusya, Çin.

Iran-Shanghai Cooperation Organisation Relations and Iran's Bid of Membership

Abstract: *Iran having troubles in involving into the international political arena after the 1979 Islamic Revolution in the country experienced serious problems in its relations with the West by 2000s with the eruption of the nuclear crisis issue. This motivated Iran to develop its ties with the Shanghai Cooperation Organisation. Iran started to seek the membership of the Organisation formally by 2008 to end its loneliness in the international political arena. Despite the deliberate refrainment of the Shanghai Cooperation Organisation from any confrontation with the West, the Organisation has been framed by Iran as a strong supporter in its clash with the West. Despite the several steps taken by the Shanghai Cooperation Organisation to develop its*

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Rize/Türkiye. e-mail: seven.erdogan@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9991-2074

relations with Iran, the Organisation has not yet met the membership expectation of the country affirmatively. The Organisation had not initially shown any tendency of enlargement in general. However, after the acceptance of India's and Pakistan's membership, it was clearly understood that it did not actually have an intention of accepting Iran to the membership. Apart from the problematic existence of Iran in the international political arena, the impact of such a membership within the Organisation and in the international image of the Organisation is also taken into consideration in terms of membership potential of the country. The study reveals that the Shanghai Cooperation Organisation will not meet the membership bid of Iran in the short-run as long as the Iranian Nuclear Crisis continues to exist.

Keywords: *Iran, Shanghai Cooperation Organisation, Iranian Nuclear Crisis, Russia, China.*

I. Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ilk etapta, uluslararası siyasal sistemdeki tek hegemon olarak hareket etme fırsatına sahip olmuştur. 2000'lerle birlikte ABD'nin sistemdeki konumunu ve sistemdeki ilke ve normları hedef alan meydan okumalar ortaya çıkmıştır. Halen devam eden bu çoklu meydan okuma süreci, uluslararası siyasal sistemde çok kutupluluk arayışları olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu arayışlar neticesinde sistemde yeni ve nihai bir denge henüz ortaya çıkmamıştır. Uluslararası siyasal sistemin başat güçleri arasında devam eden bu karmaşık durumdan hiç şüphesiz ki sistemde yer alan diğer aktörler de etkilenmiş ve sistemdeki yeni eğilimlerin doğurduğu fırsatlardan faydalanma çabası içinde olmuşlardır.

Çin ve Rusya, uluslararası siyasal sistemde 2000'lerle birlikte hızını ve etkinliğini arttıran meydan okumalarda ön plandaki aktörler olarak yer almıştır. Bu iki devlet, uluslararası siyasete dair gelişmeler karşısında kimi zaman iş birliği içinde hareket etmeyi, kimi zaman da birbirinden tamamen farklı taraflarda konumlanmayı tercih etmiştir. Çin ve Rusya'nın uluslararası siyasal sistemde iş birliği içinde hareket etmelerini simgeleyen en önemli girişimlerden biri de Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olmuştur. ŞİÖ'nün temelleri, Rusya ve Orta Asya'daki eski Sovyet Cumhuriyetlerinin Çin ile yüzyıllardır var olan toprak sorunlarını çözmek üzere 1990'larda bir araya gelmeleriyle atılmıştır. Yaklaşık olarak yirmi yıl gibi kısa bir ömre sahip olan ŞİÖ, kuruluşunun ardından kat ettiği ilerleme ve uluslararası siyasal sistemin iki önemli gücü Çin ve Rusya'yı bir araya getirmesi sayesinde dünyanın önde gelen bölgesel uluslararası örgütlerinden biri olarak anılır hale gelmiştir.

Kuruluşunun ardından sergilediği ilerleme ve performans ile ŞİÖ, hâlihazırda üyesi olmayan diğer bölgesel aktörlerin ilgisini çekmiştir. ŞİÖ'ye ilgi duyan dış aktörlerden biri de resmî olarak 2005 yılından beri Örgütle ilişki kuran ve 2008 sonrası dönemde Örgütün üyesi haline gelme talebini defalarca ifade eden İran olmuştur. 1979 yılındaki İran İslam Devrimi sonrasında uluslararası siyasal sisteme dahil olmakta problemler yaşayan ve başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerindeki krizi aşamayan İran'ın içinde bulunduğu koşullar, 2000'ler sonrasında nükleer programı kaynaklı krizin uluslararasılaşması ile farklı bir boyuta ulaşmıştır. İran, uluslararası siyasal sistemdeki bazı kurallara açıkça meydan okuyan önemli bir bölgesel güç olarak yoluna devam etmiştir. Batı ile ilişkileri ciddi anlamda sorunlu olan İran, başta

Rusya ve Çin olmak üzere ŞİÖ üyesi ülkelerle giderek gelişen ve ekonomik boyutu baskın olan ilişkiler içine girmiştir.

Bu çalışmada genel olarak İran-ŞİÖ ilişkileri, özelde ise İran'ın ŞİÖ üyesi haline gelme beklentisi ele alınmaktadır. Bu kapsamda çalışma, ŞİÖ'nün uluslararası bir örgüt olarak gelişimini ele alan bir bölümle başlamaktadır. Sonrasında İran ile ŞİÖ arasındaki ilişkilerin gelişimi kronolojik olarak sunulmaktadır. İzleyen bölümde ise İran'ın üyeliğine dair İran ve ŞİÖ'nün bakış açıları değerlendirilmektedir. Çalışmanın genel sonucu İran'ın nükleer programına dair krizde bir çözüme varılmadığı ve İran'ın uluslararası sistemdeki konumunda bir değişim yaşanmadığı sürece, ülkenin ŞİÖ üyesi haline gelme ihtimalinin düşük olduğu yönündedir.

II. Şangay İşbirliği Örgütü

Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan yeni dinamikler, 1960'larda Sovyetler Birliği'nin o zamana kadarki en önemli müttefiki olan Çin ile arasındaki bağların kopmasına sebep olan sınır problemlerinin çözümü için yeni bir fırsat penceresi sunmuştur. 1996 ve 1997 yıllarında Çin ve Rusya, Orta Asya'da yer alan Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'la, sınır problemlerine çok taraflılık vasıtasıyla çözüm bulmak üzere müzakereler gerçekleştirmiştir. Aralarındaki en önemli probleme çözüm arayan bu beş ülke, Şangay Beşlisi olarak anılmıştır. Söz konusu müzakereler neticesinde taraflar, karşılıklı sınırlara saygı göstermek, sınır bölgelerinde gerçekleştirecekleri askerî faaliyetler hakkında birbirlerini bilgilendirmek ve sınır bölgelerinde konuşlu silahları azaltmak konularında uzlaşmıştır. Bu yolla Rusya'nın Çin toprakları aleyhinde 19. yüzyılda sürekli olarak genişlemesinden kaynaklanan ve 3000 km'lik büyük bir sınır bölgesini ilgilendiren tarihî sorunlar ortadan kalkmıştır (Jaffer, 2016: 3).

Çin ve Rusya arasındaki yüzyıllık sınır sorunlarının, 1990 sonrasında bağımsızlığını kazanan ilgili Orta Asya ülkelerinin de katılımıyla çözülmesi, bu ülkeler arasında karşılıklı güven, dostluk ve işbirliğinin gelişmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır. ŞİÖ öncesi dönemde Örgüt üyesi ülkeler arasındaki ilişkilerde baskın olan korku, tehdit ve düşmanlık giderek yok olmuştur. Şangay Beşlisi arasında ortaya çıkan yeni denge, tarafların karşılıklı çıkarlarının söz konusu olduğu konularda işbirliği yapma iradesi göstermesine olanak tanımıştır. Bu ülkelere Özbekistan'ın da katılımıyla, 2001 yılında ŞİÖ olarak isimlendirilen uzun soluklu işbirliğinin temelleri atılmıştır. Özbekistan'ın katılımı zaten işbirliğinin, önceki dönemden farklılaşacağını göstermiştir. Çünkü Özbekistan, hiçbir zaman Çin ile sınırı olan ve tarihsel olarak bu ülke ile sınır sorunları yaşayan bir ülke konumunda olmamıştır.

ŞİÖ ekonomik, siyasi ve güvenlik boyutları olan bölgesel bir bütünleşme olarak varlık kazanmıştır. Başta terörizm olmak üzere, bölgesel düzeyde tek başına mücadele edilmesi mümkün olmayan tehditlerle, işbirliğine dayalı çok taraflı bir yaklaşımla başa çıkma düşüncesi ŞİÖ'nün kuruluşunda büyük rol oynamıştır. 2001 yılında ŞİÖ kurulurken, üye ülkeler aynı zamanda üç şeytan olarak adlandırdıkları terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla ortak mücadele etme konusunda bir sözleşmeye de imza atmıştır. 2002 yılından beri ŞİÖ üyesi ülkeler, barışı koruma misyonları adı altında ortak askeri tatbikatlar da gerçekleştirmiştir (Lanteigne, 2018: 123, 127).

ŞİÖ'nün faaliyetlerinin yasal temelini oluşturan Tüzük 2002 yılında benimsenmiştir. Tüzükle birlikte Örgütün amacı ve üzerine inşa edildiği ilkeler, kurumsal yapısı, işbirliği şekilleri, işbirliği yapılan alanlar ve dış aktörlerle ilişkilerine dair detaylar açıklık kazanmıştır. 2004 yılında kurumsal yapılanmasını tamamlayan Örgütün, daimi sekretaryası Çin'in Pekin kentindedir. Örgütün en üst düzey karar organı ise üye ülke devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla senede bir kez toplanan konseydir. İşbirliğinde elde edilen ilerlemeyi ve işbirliğinin geleceğine dair yol haritasını belirlemek üzere her sene üye ülkelerden birinin ev sahipliğinde düzenlenen Konsey toplantılarında kararlar oybirliğiyle alınmaktadır. Örgütün önemli kurumsal aygıtlarından bir diğeri ise merkezi Özbekistan Taşkent'te yer alan Bölgesel Terörle Mücadele Birimidir. 2005 yılında beri de ŞİÖ'nün kendi bütçesi bulunmaktadır. Sınırlı bir kurumsal altyapıya ve bütçeye sahip olan Örgüt, çoğunlukla resmi olmayan işbirliği ağları yoluyla faaliyetlerini sürdürmektedir (Maduz, 2018: 8).

Kuruluş sonrası dönemde Örgütün kurumsal inşasına odaklanan ŞİÖ üyesi ülkeler, başlangıçta Örgüte yeni üyelerin kabul edilmesi fikrine mesafeli bir tutum içinde olmuştur. Çin ve Rusya, ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren genişlemesine farklı yaklaşmıştır. Çin, ŞİÖ'nün giderek daha derinleşen bir işbirliği olmasından yana olduğu için, Rusya gibi yeni üyelerin katılımıyla Batı karşısında daha güçlü bir ittifak görünümünde olması gerektiğine inanmamıştır (Kocamaz, 2019: 140). Ek olarak, ŞİÖ'nün iki büyük ülkesi arasında kimlerin üye olarak kabul edileceğine dair var olan anlaşmazlıklar ve yeni üye kabulünün hâlihazırda üyeler arasında sağlanması zor olan uzlaşmaya daha da zarar vereceğine ilişkin düşünceler, Örgütü üye sayısını artırma konusunda isteksiz hale getirmiştir. Bunun sonucunda Örgüte üye olmak isteyen ülkelerin yerine getirmesi gereken koşullar ve sürecin nasıl işleyeceğine dair detaylar ancak 2010 yılında saptanmıştır. Örgüte üye olmak isteyen bir ülkenin, Avrasya bölgesinde yer alması, Örgüt üyesi ülkelerle diplomatik ilişki halinde olması, Örgütte gözlemci ya da diyalog ortağı statüsüne sahip olması, Örgüt üyesi ülkelerle aktif ticari, ekonomik ve insani ilişkiler kurmuş olması, hiçbir silahlı çatışmanın tarafı olmaması, Birleşmiş Milletler (BM) Şartına ve uluslararası hukuka uygun hareket ediyor olması, ŞİÖ'nün Tüzüğü ile çelişen bir uluslararası yükümlülük altında olmaması, BM kararıyla uygulanan yaptırımlara tâbi olmaması gerekmektedir (Regulation on Admission of New Members to Shanghai Cooperation Organization, 2010).

Örgüte ilgi gösteren ülkelerle ilişkileri resmi bir düzlemde geliştirmek üzere üyelik dışındaki ilişki türleri ortaya atılmıştır. 2004 yılında oluşturulan ve üyeliğe en yakın aşamayı temsil eden “gözlemci üyelik” statüsünü ilk elde eden ülke Moğolistan olmuştur. 2005 yılında ise İran, Hindistan ve Pakistan'a gözlemci ülke statüsü tanınmıştır. ŞİÖ, bu üç ülkenin gözlemci ülke olmasıyla Örgütün çok taraflı işbirliği kapasitesinin gelişeceğinin ve farklı alanlarda karşılıklı fayda üreten işbirliklerinin mümkün hale geleceğinin altını çizmiştir (Astana Declaration by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2005). İzleyen yıllarda Afganistan ve Belarus da ŞİÖ'ye gözlemci ülke olmuştur. Bu statüye sahip Hindistan ve Pakistan'ın 2017 yılında Örgütün ilk genişlemesi kapsamında ŞİÖ üyesi haline gelmeleri de bu durumu doğrular niteliktedir. Diğer taraftan 2008 yılında “diyalog ortaklığı” statüsü oluşturulmuştur. Bu statü temelinde ŞİÖ ile ilişkilerini yürütmekte olan

lkeler ise Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka'dır. Bu statülerden herhangi birine sahip olmayan Türkmenistan ise Őİ toplantılarına misafir olarak katılmaktadır.

2017 yılında gerçekleşen ilk genişleme ile Hindistan ve Pakistan Őİ yesi haline gelmiştir. Bu genişleme, örgütün bundan sonraki süreçte geçmişteki tutumunun aksine yeni üyeler kabul etmeye daha meyilli olacağına işaret etmektedir. Pakistan ve Hindistan'ın Őİ yesi haline gelmeleriyle örgüt, daha heterojen bir yapı kazanmıştır. Bu da kararların oybirliği ile alındığı bir örgüt yapısı altında herkesi memnun edecek ortak bir paydanın bulunmasını daha zor hale getirmiştir (Maduz, 2018: 22). Buna karşın, Őİ genişledikçe mevcut yeleri için daha kazançlı bir yapı haline gelebilir. yelerinin elde ettiği kazançlar da yeni lkeleri Őİ yesi olmak üzere girişimlerde bulunmaya sevk edebilir (Weitz, 2012).

İlk etapta bölgesel sorunları görüşmek üzere bir platform olarak tasarlanan Őİ, zaman içinde üyelerinde ve işbirliğinin kapsamında meydana gelen değişimle birlikte daha fazla uluslararası örgüt görünümünde olmuştur. Kendi egemenliğini devrederek bütünleşmeyi amaçlayan klasik bölgeselcilik deneyimlerinin aksine Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni bölgeselcilik; aktörlere siyasi, kültürel ve dini farklılıklarını koruyarak küresel ticarete katılım, sermaye hareketliliğinden faydalanmak ve ortak sorunlara herkesçe kabul edilebilir czmler bulmak gibi amaçlara ulaşmak üzere bir araya gelme fırsatı tanımıştır. Őİ'y yeni blgeselciliğe uygun bir örnek olarak nitelendiren Chung (2018: 992-993), rgt açık, fonksiyonel ve çıkar odaklı bir bölgeselcilik deneyimi olarak değerlendirmiştir. Őİ çatısı altında ye ülkeler, çok farklı konularda işbirliğine girerek aralarındaki işbirliğini geliştirmiştir. Siyaset, ekonomi, güvenlik, enerji, teknoloji, evre, iletişim, ulaştırma, kültürel konularda ye ülkeler arasında işbirliği çabaları söz konusu olmuştur. Őİ yesi olmayan ancak örgüt tarafından gözlemci ya diyalog ortağı statüsü tanınan ülkeler de bu işbirliklerinde yer alabilmiştir.

Çin ve Rusya gibi dünyanın son dönemde yükselişe geçen iki gücünü bir araya getiren Őİ, Soğuk Savaşın sona ermesiyle dünya üzerindeki tek süper güç ya da hegemon olarak yoluna devam eden ABD'nin gücünü dengelemeye yönelik bir mekanizma olarak da görülmektedir (Güneş, 2015: 857). Her ne kadar Őİ Tzgnde (Madde 2) rgtn herhangi bir aktrle rekabet içinde olmayı hedeflemediğine işaret edilse de, örgüt yesi ülkelerin Şangay Ruhu olarak da adlandırılan ilkelerin dünya genelinde hkim hale gelmesini sağlama arzuları, örgütün başka aktörlerle karşı karşıya gelmesi ihtimalini arttırmaktadır. Çinli lider Jiang Zemin, 2001 yılında Çin'in uluslararası politikaya dair yaklaşımını yönlendiren Şangay Ruhu olarak adlandırılan ilkeleri ilan etmiştir. Karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik, istişare, farklı medeniyetlere saygı ve ortak geleceğe bağlılık olarak karşımıza çıkan bu ilkeler, tarihsel olarak ilk kez 1954 yılında Çin ile Hindistan arasında 1954 yılında imzalanan Panchsheel Anlaşmasında yer almıştır (Sharma ve Ghildial, 2014: 60). 1955 yılında uluslararası siyasetin iki kutbun rekabetine dayalı yapısına karşı çıkmak üzere toplanan Bandung Konferansı'nda benimsenen on ilke arasında, Çin'in girişimleri neticesinde bu beş ilke de yer almıştır (Zhenmin, 2014: 478). 1950'li yıllardan beri Çin'in dış politikasını yönlendirmekte olan bu beş ilke son dönemde sıklıkla Őİ ile eşleştirilir hale gelmiştir. Çin kökenli olarak gelişen bu ilkeler, zaman içinde örgütün Çin dışındaki üyelerince de

sahiplenilmiştir. ŞİÖ üyeleri arasındaki bağları ve işbirliğini daha sıkı hale getiren Şangay Ruhü, Örgütün Batıdan kopuşunun ve Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin hegemonik söylemlerine de alternatif bir tutum içinde oluşunun bir kanıtı olarak görülmüştür (Matveeva ve Giustozzi, 2008: 9).

2005 yılında ŞİÖ Astana Zirvesi sonunda benimsenen bildiriye, ABD'nin uluslararası siyasetteki tek taraflı ve baskıcı politikalarından duyulan rahatsızlık ifade edilerek, Orta Asya başta olmak üzere tüm Asya'da Batılı güçler, ABD'yi hedef alan 11 Eylül saldırılarının ardından bölgede artan askeri varlıklarını, özellikle bölgedeki askeri üslerini kapatarak sona erdirmeye davet edilmiştir. Orta Asya'daki etkinliğini arttırmak üzere faaliyetlerde bulunan ABD'nin, bu yöndeki adımlarının ŞİÖ bünyesindeki işbirliğinin artmasının ardından giderek daha fazla dirençle karşı karşıya kalması ve ABD'nin bölgede geçmiş dönemde elde ettiği bir takım tavizleri kaybetmesi de Örgütün en azından Asya özelinde ABD'nin hegemonyasını sınırlandırmaya katkıda bulunduğu göstergesidir. Özbekistan ve Kırgızistan'da yer alan ABD'ye ait iki askeri üssün sırasıyla 2005 ve 2009 yıllarında kapatılması da bu anlamda Örgütün bir başarısı olarak görülebilir (Altundağ, 2016: 107-108). Bununla birlikte her ne kadar Çin ve Rusya, ABD'nin başat güç olarak yer aldığı tek kutuplu uluslararası sistemden rahatsızlık duysalar ve revizyonist güçler¹ olarak sistemde yer alsalar bile bunu ŞİÖ yoluyla açık bir meydan okuma haline getirmeye henüz açıkça teşebbüs etmemiştir. Kimi zaman ŞİÖ bildirilerinde daha farklı ilkelere dayanan çok kutuplu bir sistemden yana olduğunun sinyalleri verilse de, ABD'ye ve onun kurallarına dayanan uluslararası sisteme karşı çıkışlar, Orta Asya'daki ABD üslerinin kapatılması talepleri gibi, ŞİÖ'nün kapsadığı bölge ile sınırlı kalmıştır (Kocamaz, 2019: 132; Stent, 2020: 2).

ŞİÖ üyesi ülkeler arasında ortak çıkarlar söz konusu olduğu gibi, üye ülkelerin, özellikle de Örgütün iki lider ülkesinin, oldukça farklılaşan çıkarları da söz konusudur (Hansen, 2012: 102). Kâğıt üzerinde ŞİÖ'nün tüm üyeleri eşit olsa bile; ekonomik, askeri ve coğrafi büyüklük gibi açılardan diğer ülkelere bir hayli güçlü olan Çin ve Rusya'nın Örgüt içinde ağırlığı söz konusudur. Bu iki ülke Örgüt bünyesinde gerçekleştirilen işbirliğinin gündemini belirlemede diğer üye ülkelere göre öncelikli bir konumda yer aldıkları gibi iki ülke arasındaki dengeler de Örgütün faaliyetlerini derinden etkilemektedir. Başka bir deyişle, Çin ve Rusya arasındaki ilişkilere egemen olan koşullar dikkate alınmaksızın ŞİÖ'yü anlamak bir hayli güçtür. Her iki aktör uluslararası siyasette meydana gelen gelişmelere, özellikle de ABD'nin tek yanlı politikalarına karşı benzer bir konumlanışa sahip olduğu sürece, ŞİÖ'nün iki büyük gücü arasında büyük bir anlaşmazlık yaşanması ihtimali düşüktür (Jaffer, 2016: 9).

Bununla birlikte ŞİÖ'nün gelişim perspektifine dair Örgütün iki büyük üyesinin aynı noktada olduğundan bahsetmek güçtür. Çin, ŞİÖ'nün bir serbest ticaret alanı haline gelmesini ve Örgüt bünyesindeki enerji işbirliğinin de kendisinin Orta Asya enerji piyasasına rahatlıkla erişimini sağlayacak şekilde gelişmesini arzulamaktadır. Diğer taraftan Rusya ise ŞİÖ'nün güvenlik ve siyasi konularda ön plana çıkmasından yana bir tutum sergilemektedir. Ayrıca Rusya, bu iki konuda Sovyet döneminden miras kalan ayrıcalıklarını korumak ve Çin'in benzer ayrıcalıklara erişmesini geciktirmek peşindedir (Weitz, 2012). İki aktör arasındaki bu tutum farkının sonucunda, Rusya ve Çin ŞİÖ mekanizması dışında bölge ile olan bağlarını kendi çıkarlarına uygun olarak sıkılaştırmak

üzere daha etkin bir tutum benimsemiştir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (*Belt and Road Initiative*), Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği (*Eurasian Economic Union*) ya da Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü (*Collective Security Treaty Organisation*) bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu girişimlere rağmen her iki aktörün de halen ŞİÖ'ye önemli ölçüde bağlılıkları söz konusudur (Maduz, 2018: 9). Örgütün iki lider ülkesi arasındaki bu anlaşmazlıklar gelecek dönemde ŞİÖ'nün kimlik ve politika krizlerine girmesini beraberinde getirebilir. Pakistan ve Hindistan'ın üyeliği sonrasında bu krizler daha derin bir hal alabilir.

ŞİÖ üyesi ülkelerin Avrasya'da dünya yüzölçümünün yaklaşık olarak çeyreğine karşılık gelen önemli bir coğrafi büyüklüğü kaplamaları, dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısına ev sahipliği yapmaları, zengin enerji kaynaklarını ellerinde bulundurmaları, dünya gelirinin dörtte birini üreterek büyük bir ticaret potansiyeli taşımaları, nükleer silahlara ve dünya üzerindeki en önemli ordulara sahip olmaları, BM Güvenlik Konseyinde iki daimi üyeliğe sahip olmaları gibi faktörler bir araya gelince; Örgüt, dünya üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri ve daha pek çok açıdan öne çıkmıştır (Maduz, 2018: 21). ŞİÖ'nün faaliyetleri bölgenin karşı karşıya olduğu güvenlik tehditleriyle mücadele etmesini sağlayacak kurumsal kapasitenin gelişmesine, bölgenin ekonomik kalkınmasına hizmet eden önlemlerin alınmasına, üye devletler arasındaki bağların gelişmesine ve Örgütün uluslararası arenada hatırı sayılır bir aktöre dönüşmesine katkıda bulunmuştur (Ahmad, 2008: 3).

III. Şangay İşbirliği Örgütü ile İran Arasındaki İlişkiler

İran ile ŞİÖ arasındaki ilişkinin resmi temelleri, 2005 yılında İran'a gözlemci üye statüsü verilmesiyle atılmıştır. Batı ile ilişkilerinde sorunlar yaşayan İran'a bu statünün tanınması, Örgütün Batı karşıtı bir yapılanma olduğu iddialarını kuvvetlendirmiştir. İzleyen yıllarda İran, ŞİÖ üyesi olmak üzere yoğun bir çaba içinde olmuştur. 2005 yılından beri İran'ın ŞİÖ kapsamındaki toplantılara üst düzey bir katılım gösterdiği görülmüştür. Diğer gözlemci ülkelerin genellikle bakan düzeyinde katılım gösterdiği toplantılara, İran'ın ya cumhurbaşkanı ya da cumhurbaşkanı yardımcısı düzeyinde katılımı söz konusu olmuştur.

Ülke, üyelik konusundaki istekliliğini resmi ve gayri resmi kanallar aracılığıyla sıklıkla ifade etmiştir. Dönemin İran Cumhurbaşkanı, Mahmoud Ahmedinejad 2006 yılında yaptığı bir konuşmada, ülkesinin ŞİÖ'ye tam üye olma isteğinde olduğunu belirtmiştir (Noi, 2006: 80). 2008 yılında İran, resmi olarak Örgüte üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak bu başvuru, ŞİÖ tarafından işleme alınmamıştır. ŞİÖ'nün 2010 yılında yeni üye kabulüne dair benimsediği kurallar, Örgütün BM yaptırımları uygulanan ülkeleri üyeliğe kabul etmesine müsaade etmemektedir (Öztürk, 2014: 252). Bu da İran'ın nükleer programına dair sorun devam ederken ŞİÖ üyesi haline gelmesi ihtimalini zora sokmuştur.

İran, ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmese de bu ülke ile ŞİÖ arasındaki ilişkiler giderek derinleşmiştir. 2008 yılında Duşanbe'de gerçekleşen ŞİÖ devlet ve hükümet başkanları toplantısında, Örgüt İran'ın da aralarında bulunduğu gözlemci statüsündeki ülkelerle işbirliğini ilerletme iradesini ortaya koymuş ve alınacak kararlarda gözlemci ülkelerin fikirlerinin de dikkate alınmasına karar vermiştir (Dushanbe Declaration by the Heads of Member States of the SCO, 2008). ŞİÖ bünyesindeki faaliyetlere mevcut statüsünün elverdiği ölçüde

katılım gösteren İran, Örgütün düzenlediği askeri tatbikatlara katılma isteğini açıkça ifade etmiştir (Usmonov, 2014: 23). 2009 yılındaki ŞİÖ Yekaterinburg Zirvesine katılımı sırasında yaptığı konuşmada Ahmedinejad, ABD'nin hegemon gücünü kaybettiği tespitinde bulunarak, ortaya çıkan güç boşluğunun ŞİÖ tarafından doldurulması gerektiğine dair tercihini ortaya koymuştur. Aynı zamanda eski İran Cumhurbaşkanı, katılım gösterdiği ŞİÖ toplantılarında, medyanın yoğun ilgisini ülkesinin, ABD'nin Avrasya'daki varlığını ve politikalarını hatta küresel konumlanışını yüksek bir perdeden ve tehditkâr bir dille eleştirmek üzere bir platform olarak kullanmıştır. Bu tavır diğer ŞİÖ üyelerince hoş karşılanmamıştır. ABD makamlarının Ahmedinejad'a yönelik cevaplarında ŞİÖ'nün İran gibi bir ülkeye kapılarını açmaması gerektiğini vurgulaması da Örgütü ister istemez bu restleşmenin içine çekmiştir (Weitz, 2015).

2010 yılında ŞİÖ Taşkent Zirvesi kapsamında yapılan basın açıklamasında, Örgütte gözlemci statüsüne sahip ülkelerin karşılıklı çıkarların söz konusu olduğu alanlardaki ŞİÖ faaliyetlerine aktif bir şekilde katılım göstermelerinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir (Tashkent Declaration of the Tenth Meeting of the Council of Heads of Member States of the SCO, 2010). 2011 yılında Örgütün onuncu yılının kutlandığı Astana Zirvesi sonrasında yayınlanan basın açıklamasında da gözlemci ülkelerin potansiyellerinden faydalanmak adına bu ülkelerle yapılacak daha sıkı işbirliklerinin ŞİÖ'nün gelişimine olumlu etkisinin olacağını altı çizilmiştir (Astana Declaration on the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization, 2011).

2012 yılında Pekin'de gerçekleşen ŞİÖ toplantısı sonrasında yapılan açıklamasında, İran Nükleer Krizine dair bir ifade ilk defa yer almıştır. Açıklamada ŞİÖ'nün İran'ın nükleer programına dair meselenin siyasi ve diplomatik araçlar kullanılarak çözümünden yana olduğu vurgulanmıştır. Aynı Zirvede, ŞİÖ üyesi ülkeler sonsuz barış ve ortak refahın egemen olduğu bir bölge inşa edilmesine dair niyetlerini içeren bir açıklama da yayınlamıştır. Söz konusu açıklamada İran Nükleer Krizine dair daha detaylı ifadeler yer verilmiştir. Bu kapsamda ŞİÖ gözlemci üyesi olan İran'a dair gelişmelerden endişe duyulduğu, sorunun çözümünde güç kullanılmasına dair seçeneklerin kabul edilemez bulunduğu ve askeri seçeneklerin kullanılması halinde hem bölge hem de dünya barışının bu durumdan olumsuz etkilenme olasılığının olduğuna işaret edilmiştir. İran'a kendilerinden beklediği desteği veren ŞİÖ üyeleri, aynı zamanda Batı'ya İran'ı üyeliğe kabul etmeseler de arkasında olduklarını açıkça göstermiştir. Ardından da İran Nükleer Krizinin tüm tarafları, krizi tirmandıracak eylem ve açıklamalardan uzak durmaya davet edilmiştir. İran'a da uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak barışın ve refahın korunması hedefine uygun bir tutum içinde davranması gerektiği hatırlatılmıştır. Açıklamada aynı zamanda BM kural ve kararları ile uluslararası hukuk prensiplerinin konu özelinde dikkate alınmasının önemine değinilerek, EU3+3 ülkeleri/Altılar (AB üyesi İngiltere, Fransa, Almanya ile ABD, Çin ve Rusya ya da BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi ve Almanya) ile İran arasında gerçekleşen müzakerelerin ŞİÖ tarafından desteklendiği belirtilmiştir (Beijing Declaration by the Heads of Member States of the SCO on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity, 2012).

2013 yılında Bişkekte toplanan ŞİÖ üyesi ÷lkelerin gündeminde İran'ın nükleer programına dair uluslararası kriz bir kez daha yer almıştır. Zirve sonunda yayınlanan bildiride İran'a yönelik, 2012'de belirtilen hususlara ek olarak, güç kullanma tehditlerinin ve bazı devletlerce benimsenen tek taraflı yaptırımların kabul edilemez olduğunun altı çizilmiştir. Ek olarak, İran'la Altılar arasında gerçekleştirilen müzakerelerin aşamalılık ve karşılıklılık ilkelerine uygun olarak yürüt÷lmesi uyarısında bulunulmuştur (Bishkek Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2013).

2014 Duşanbe Zirvesi sonrasında yayınlanan bildiride ŞİÖ üyesi ÷lkeler, İran'ın nükleer programının neden olduğu uluslararası krize bir ç÷züm bulmak üzere İran ile Altılar arasında yürüt÷lmekte olan müzakerelerde kat edilen mesafeden duyulan memnuniyeti ifade etmiştir. Atılan adımların devletler arası güveni ve karşılıklı anlayışı olumlu etkileyerek bölgesel güvenliğe katkıda bulunacağının altı çizilmiştir (Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2014).

2015'te Ufa'da gerçekleşen ŞİÖ Zirvesi, İran'ın Örgüte bakışı açısından bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. İran'ın üyelik talebini bir kez daha ortaya koymasıyla, ÷lkenin Örgüte üyelik ihtimali yeniden ŞİÖ gündemine gelmiştir. İran'ın üyelik isteğinden memnuniyetlerini ifade eden ŞİÖ üyesi ÷lkeler, ÷lkenin üyeliğine dair tarihi bir karar vermekten kaçınmıştır. Zirve sonunda yapılan basın açıklamasında, İran'ın ŞİÖ üyeliği ile nükleer programı kaynaklı kriz arasında sıkı bir bağlantı kurulmuş ve ÷lkenin Örgüte üyelik ihtimalinin, ancak krizin ç÷z÷lmesi durumunda yeniden değerlendirilebileceği açıklanmıştır (Ufa Declaration by the Heads of Member States of the SCO, 2015). Bu hayal kırıklığının bir sonucu olarak, 2015 yılı sonrasında, İran'ın ŞİÖ toplantılarına önceki yılların aksine daha alt seviyede, genellikle bakan düzeyinde, bir katılımı söz konusu olmuştur.

İran'da cumhurbaşkanlığına Ahmedinejad'dan sonra Ruhani'nin geçmesiyle birlikte, İran uluslararası siyasette daha az tehdit edici bir söylem kullanır hale gelmiştir. Ruhani, İran lideri olarak, ilk kez katılım gösterdiği ŞİÖ toplantısında ÷lkesinin nükleer silah elde etme peşinde olmadığını ve her daim diplomatik bir ç÷z÷mden yana olduklarını belirtmiştir (Weitz, 2015). ŞİÖ'nün on beşinci yıldönümüne denk gelen 2016 Taşkent Zirvesinde yayınlanan bildiride, ŞİÖ üyesi ÷lkeler İran ile Altılar arasında gerçekleşen müzakereler yoluyla İran Nükleer Krizini ç÷zmek üzere benimsenen ortak kapsamlı eylem planının işler hale gelmesinden duydukları memnuniyeti ifade etmiştir. Planın uygulanması sayesinde hem bölgede hem de ötesinde barışa, güvenliğe ve istikrara katkıda bulunulacağı ümidini taşıdıklarını belirtmiştir (Tashkent Declaration on the Fifteenth Anniversary of the SCO, 2016). İran'la Altılar arasında 2015 yılında İran'ın nükleer programının denetim altına alınması için kararlaştırılan eylem planı, nükleer programını sınırlandırması karşılığında İran'a uygulanmakta olan ekonomik yaptırımların hafifletilmesini öngörmüştür. Söz konusu eylem planı, yazında sıklıkla nükleer anlaşma olarak anılmış ve İran'a uygulanan yaptırımların ÷lkenin attığı adımlara karşılık gelecek şekilde aşamalı olarak kaldırılmasını hedeflemiştir. Bundan sonraki süreçte özellikle Rusya, İran'ın ŞİÖ'ye katılmasını sıklıkla dillendirmiştir. İran da bu anlaşmanın uygulanmasının ve yaptırımların kaldırılmasının ŞİÖ üyeliğinin önünü açacağını umar hale gelmiştir (Raza, 2019: 51). 2017 yılı Astana Zirvesi sonunda yayınlanan açıklamada da benzer ifadelere yer veren ŞİÖ üyesi ÷lkeler,

önceki yıla ek olarak nükleer silahların yayılmasından yana olmadıklarını ve uygulanmakta olan eylem planının da buna hizmet etmekte olduğuna vurgu yapmıştır (Astana Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2017). 2018 Qingdao Zirvesinde, ŞİÖ üyesi ülkeler eylem planının sıkı bir şekilde uygulanmasına dair niyet beyanında bulunmuştur (Information Report following the Qingdao Meeting of the Council of Heads of State of the SCO Member States, 2018). Trump yönetimindeki ABD'nin eylem planından çekildiğini açıklamasının ardından yapılan bu niyet beyanı, önceki yıllardakinden daha fazla bir anlam barındırmıştır.

IV. İran ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün Karşılıklı Bakış Açıları

İran ve ŞİÖ üyesi ülkeler arasındaki resmi ilişkilerde yaşanan gelişmelerin yanı sıra İran'ın ŞİÖ üyesi haline gelmesi açısından, tarafların karşılıklı olarak birbirlerini nasıl algıladıklarının anlaşılması önemlidir. Nitekim bu bakış açıları arasındaki uyum, İran'ın ŞİÖ üyeliği açısından belirleyici olacaktır.

A. İran'ın Şangay İşbirliği Örgütü'ne Bakışı

1979 İslam Devrimi sonrasında Batı tarafından dışlanan ve ağır yaptırımlara maruz bırakılan İran, artık ulusal güvenlik konularında ödünler vererek Batıdan bir takım siyasi ve ekonomik ödünler elde etmeye sıcak bakmamaktadır. Bunun yerine İran, Orta Doğu'daki ABD etkisinin sınırlandırılması, ticaret, yatırım gibi konularda ortak çıkarlara sahip olduğu; rejiminin devamlılığı noktasında elzem görülen insan hakları ya da nükleer silah geliştirme programı gibi konularda belirli şekilde davranmasını zorunlu kılmayan, ŞİÖ gibi Batı dışı alternatif model ve yapılarla ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermektedir. İran, ŞİÖ'yü kendisini değişmeden kabul etmeye ve bu değişikliğini muhafaza ederek kabul etmeye razı bir yapı olarak görmektedir (Noi, 2006: 97).

İran'ın ŞİÖ'ye olan ilgisi, Örgütün ABD'nin Asya'da artan etkisini sınırlamaya yönelik tutumunu açık etmesinin ardından vuku bulmuştur. ŞİÖ'nün ABD hegemonyasını dengeleme amacıyla olduğuna dair örtülü söylemlerinin önde gelen alıcılarından biri İran olmuştur (Akbaradeh, 2015: 89). Batıya yaklaşım tarzlarındaki benzerliklere ek olarak ŞİÖ, dünya ekonomisinde giderek daha fazla paya sahip hale gelen Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeleri içermesi sebebiyle de İran'a Batı'nın sunamayacağı siyasi ve ekonomik faydaları vaat etmektedir (Vakil, 2016: 51). Aynı zamanda İran, ŞİÖ sayesinde uluslararası arenada maruz kaldığı dışlanmayı da bir ölçüde aşmaya çabalamaktadır (Bhadrakumar, 2006: 1). Başka bir deyişle, Batı ile ilişkisinde ciddi sorunlar yaşayan İran açısından Asya ya da Doğuya bütünleşik hale gelmek büyük önem taşımaktadır. Ayrıca İran; Çin, Rusya ve Hindistan gibi aktörlerle iyi ilişkiler geliştirerek Batı karşısında daha yüksek bir caydırıcılığa sahip olacağını da varsaymaktadır (Atal, 2005: 104). Bu sayede ABD ile bitmeyen mücadelesine ŞİÖ'ye üye olmanın sağladığı güvenlik konforu ile devam etmeyi hedeflemektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere ŞİÖ'nün gözlemci üyesi olan ve uzun zamandır Örgüte üye olma hayali kuran İran için, kendisi ile birlikte gözlemci statüsü verilen Pakistan ve Hindistan'ın uzun süren bir katılım sürecinin ardından 2017 yılında ŞİÖ üyesi haline gelmeleri büyük bir hayal kırıklığı

olmuştur. Bu iki ülkenin kendisinin önüne geçmelerinin yanı sıra İran'ı karamsarlığa iten asıl önemli faktör, ŞİÖ'nün kendisinin üyeliğine ilişkin açık bir yol haritası sunmaktan kaçınmaya devam etmesi olmuştur. İran'ın hâlihazırda ŞİÖ üyesi ülkelerle giderek gelişen bir iş birliği söz konusudur. İran, ŞİÖ üyesi haline gelerek hem ŞİÖ hem de üyesi ülkelerle olan ilişkilerinin güçlü bir yasal zemine oturmasını ve daimi bir hal almasını istemektedir.

İran'la Batı arasındaki gerginlik, kimi zaman bu ülkeye karşı Batılı güçlerin askeri müdahale ihtimalini dillendirmesini de içeren oldukça ileri bir türdür. İran'ın ŞİÖ'ye üye olmayı istemesinin temel sebeplerinden biri de karşı karşıya olduğu tehdit karşısında kendini bir nebze de olsa güvende hissetme ihtiyacıdır (Usmonov, 2014: 22). İran, ŞİÖ üyesi haline gelerek, bir yandan başta Batılı ülkelerin giderek artan ekonomik yaptırımlarının ekonomisi üzerinde yol açtığı olumsuzluklardan kurtulmayı; diğer yandan ŞİÖ çatısı altında BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi olan Çin ve Rusya ile daha yakın ilişki kurarak bu iki ülkenin BM organlarında kendisine destek olmasını garantilemeyi hedeflemektedir (Joobani, 2013). İran, Çin ve Rusya'nın lider ülke olarak yer aldığı ŞİÖ üyesi olan bir İran'a Batılı güçlerin askeri müdahalede bulunma ihtimalinin daha düşük olacağı inancını taşımaktadır.

Rusya ve Çin en başından beri İran'ın nükleer teknolojiyi barışçıl amaçları için kullanma hakkına sahip olduğunu savunarak bundan dolayı İran'a yaptırım uygulanmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Aynı zamanda bu konunun BM Güvenlik Konseyi'nden ziyade, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde ele alınmasından yana olmuştur. Bu iki ülkenin uzun zamandır Batı tarafından İran konusunda gündeme getirilen ilave yaptırımlar ya da askeri müdahale gibi seçeneklere karşı çıkarak, İran'ın Batı karşısında güçlü hale gelmesine katkıda buldukları da unutulmamalıdır (Vakil, 2016: 51). Çin ve Rusya ağır yaptırımlar yerine İran'ın nükleer programına dair sorunun diplomatik müzakereler yoluyla aşılması gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır. Batılı güçlere kıyasla ŞİÖ'nün iki lider ülkesinden uzun zamandır aldığı destek, kimi zaman uluslararası toplumdan tecrit edilmeye çalışılan İran açısından oldukça anlamlıdır. Bununla birlikte iki aktör, İran'ın nükleer silah teknolojisine sahip olma adımları karşısında BM yaptırımlarına karşı koyamamıştır (Kondapalli, 2016: 64). Çin ve Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırımların daha ağır olmasını engelleyebilmiştir. Bu tür engellemeler Batılı güçleri, Güvenlik Konseyi dışında bireysel yaptırım kararları almaya sevk etmiştir. Bu yolla Batılılar İran'ı nükleer programından vazgeçmeye zorlayacak sert yaptırımları devreye koymuştur (Gül ve Karapınar, 2020: 284).

Nükleer kriz dolayısıyla İran'ın karşı karşıya kaldığı uluslararası yaptırımlar İran'ın Çin ve Rusya ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. İran ile gelişmiş ticari ilişkilere sahip olan Rusya ve Çin, İran'ı hedef alan uluslararası ekonomik yaptırımlara, özellikle ticaret ambargolarına, çoğunlukla riayet etmemiştir (Noi, 2006: 78). Batılı ülkelerin yaptırımları karşısında zorlanan İran ekonomisinin ayakta kalmasını sağlamak üzere Çin'in ciddi bir çabası olmuştur. Bu tür yaptırımların ardından Çin'in yaptırımların uygulanmasını ertelemek, İran'la olan ticari ilişkilerini geliştirmek ya da İran'a özellikle enerji sektörüyle ilgili yeni yatırımlar yapmak gibi İran ekonomisini rahatlatan yollara başvurarak harekete geçtiği görülmüştür (Garver, 2003: 82). Zira İran, Çin açısından hem ürettiği mallar için önemli bir pazar, hem de daha çok üretim için ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlayabileceği kaynak bir ülke konumundadır. Dolayısıyla

Çin, İran'a yönelik uluslararası yaptırımların hafiflediği dönemlerde ivedilikle bu ülkenin ekonomik fırsatlarından yararlanmak üzere çaba göstermiştir (Chaziza, 2019: 30, 32). Kuşak ve Yol Girişimine dahil edilmesinin ardından, Çin'in İran'daki ulaşım ve enerji altyapısına yaptığı yatırımlarda da artış meydana gelmiştir (Yang, 2020).

ŞİÖ'nün kökenleri doğuda olan ve giderek büyüyen bir iş birliği deneyimi olması ve İran'ın uluslararası ve bölgesel siyasetteki konumuna olumlu katkı yapacak olması, İran'ı ŞİÖ üyeliği konusunda ısrarcı olmaya sevk etmektedir (Scita, 2018). Dolayısıyla İran, ŞİÖ'yü aynı zamanda ulusal ve bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmesini olanaklı hale getirecek bir yapı olarak görmektedir. Rusya ve Çin'le yakın ilişkiler kurma fırsatının yanı sıra ŞİÖ, İran'a kendisiyle ilişkilerinde hiçbir zaman tedbiri elden bırakmayan Orta Asya ülkeleri ile daha sıkı ilişkiler içinde olma olanağı vermektedir. ŞİÖ'nün Orta Asya'nın kalkınmasına hizmet etmek üzere hayata geçirdiği alt yapı projeleri ve sağladığı imkânlarından İran'ın da faydalanması ülkenin kalkınmasını olumlu etkileyecektir (Akmer, 2010: 12). Batıların İran'a uzun zamandır uygulaya geldikleri yaptırımlar devam ederken İran, enerji potansiyelinden azami düzeyde faydalanmasını sağlayacak yatırımları yapamamaktadır (Norling ve Swanström, 2007: 441).

İran, uluslararası politikada adı sürekli olarak sorunlarla anılan bir aktör olmaktan da artık rahatsızlık duymaktadır. Bundan ötürü ŞİÖ üyeliği, ülkenin olumsuz uluslararası imajının yok olması için bir adım olarak görülmektedir. Zira bu sayede İran diğer aktörlerle ilişki ve iş birliği içinde davranabilen uyumlu bir aktör görünümü kazanabilecektir. İran hakkında oluşacak bu yeni algının, ülkenin uluslararası politika ve örgütlerdeki faaliyetlerine olumlu yansımalarının olması da beklenmektedir (Karimifard, 2018: 42). Bu durum İran'ın ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarındaki çıkarlarını uluslararası iş birliği ve örgütler yoluyla gerçekleştirmesi ihtimalini hiç şüphesiz arttıracaktır.

B. Şangay İşbirliği Örgütü'nün İran'a Bakışı

İran, ekonomik potansiyeli, zengin enerji kaynakları ve kilit önemdeki su yollarına erişim kolaylığının bahsettiği stratejik konumu ile dünya üzerindeki önemli cazibe merkezlerinden biridir. 1979 yılında gerçekleşen devrimin ardından sürekli olarak dünyadan tecrit edilmesine ve 2000 sonrasında nükleer programı nedeniyle ağır ekonomik yaptırımlara maruz kalmasına rağmen, İran bölgesel bir güç merkezi olarak kalmayı başarmıştır (Usmonov, 2014: 24). Dolayısıyla ülke, uluslararası siyasette etkili olma iddiası taşıyan her aktörün ilgisini çekmektedir. Bu açıdan ŞİÖ ve üyesi olan ülkelerin İran'la iş birliğine girmeye istekli olmaları istisnai bir durum değildir. İran'ın ŞİÖ üyesi haline gelmesi örgütün bölgesel kısıtlılığının ötesine geçmesi için bir fırsat niteliğindedir. İran'ın üyeliğe kabul edilmesinin ardından ŞİÖ, Avrupa ya da Orta Doğu gibi coğrafyalarla yakından ilişkili hale gelecektir (Öğütçü, 2016). Bu durum Örgütün, kimliksel bir dönüşüm geçirmesini kaçınılmaz kılacaktır.

İran sunduğu fırsatların yanı sıra, uluslararası siyasette daha önce belirtildiği üzere krizlerle birlikte anılan bir ülke konumundadır. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesini imzalayan ülkelerden biri olarak, 1990'dan itibaren nükleer faaliyetlerinin denetlenmesine izin veren ülke, 2003 yılından itibaren söz konusu sözleşmeye aykırı davranma iddiaları ile karşı karşıya kalmıştır. İran'ın yürütmekte olduğu nükleer programı nedeniyle

uluslararası siyaset arenasında uzun zamandır karşı karşıya kaldığı bu durum, ŞİÖ'nün ülkeyle ilişkilerini derinden etkilemekte ve ülkenin, bu Örgüte üyeliğinin önündeki en büyük engel olarak belirmektedir. Zira nükleer programına dair sorun çözülmeden İran'ın Örgüte üye olarak kabul edilmesi halinde, ŞİÖ'nün İran'a nükleer programından vazgeçmesi yönünde büyük bir baskı uygulayan Batılı ülkelerle, özellikle de ABD ile ilişkilerinde sorunlara neden olabilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle ABD ile ikili ilişkilerinde ciddi problemler yaşayan İran'ın ŞİÖ üyeliği, Örgütün Batı ile ilişkilerini tehlikeye atma ve Örgütün Batıdaki imajına zarar verme potansiyeline sahip bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Arslan, 2019: 319).

ŞİÖ üyesi ülkeler, İran'ın nükleer programı gibi uluslararası politikada tartışmalı konularda ortak bir tutum benimsemekten özellikle kaçınmaktadır. Bu gibi durumlar üye devletlerin özerk egemenlik alanlarına bırakılmaktadır. Yani bu tür konularda ŞİÖ üyesi her ülke, kendi algı ve çıkarları ile uyumlu bir şekilde kendi tutumunu belirlemekte ve ona göre hareket etmektedir (Akıner, 2010: 17). ABD'nin yalnızca bireysel bir şekilde İran'a karşı olumsuz bir tutum içinde davranmakla kalmayarak, aynı zamanda gücünü İran'ın ilişki içinde olduğu ülkelere bu ilişkileri azaltmaları noktasında baskı uygulayarak kullanması da ŞİÖ özelinde bu durumu daha önemli kılmaktadır. Ek olarak, ŞİÖ'nün iki lider ülkesi Çin ve Rusya'nın, ABD tarafından İran'a nükleer silah geliştirme projesinde ihtiyaç duyduğu ekipmanları sağlamakla suçlanmaları da söz konusudur (Vakil, 2016: 56, 57).

Çin'in artan ekonomik gücüne rağmen, son yıllara kadar uluslararası siyasette bilinçli olarak bu tür gerginliklerden uzak durma tercihinde bulunduğu göz önüne alınırsa, İran'ın nükleer programıyla ilgili sorunu çözüme kavuşmadan ülkenin ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmesi düşük bir ihtimal haline gelmektedir. Her ne kadar Çin ve Rusya, Batının İran'ı dışlayan tavrını tasvip etmeseler de Batının bu kadar hedefinde olan bir ülkeyi de ŞİÖ üyesi haline getirerek Batıya açık bir meydan okuma içinde olmaktan da kaçınmaktadır. Bununla birlikte iki ülke İran'la ekonomik ilişkilerini sekteye uğratmamaya özen göstererek ülkenin ekonomik potansiyelini kendileri için bir kazanıma dönüştürmeye devam etmektedir (Matveeva ve Giustozzi, 2008: 19).

Daha önce de belirtildiği üzere ŞİÖ üyesi ülkeler Örgütün Batıya meydan okuyan bir güç bloğu olarak algılanmasından endişe duyarlarken, İran ŞİÖ'yü Batı karşıtı askeri bir örgüt görme eğilimindedir. İran'ın söz konusu tutumu, ülkenin eski başkanı Ahmedinejad'ın, katılım gösterdiği ŞİÖ toplantılarında, medyanın yoğun ilgisini fırsat görerek ABD'nin Avrasya'daki varlığını ve politikalarını hatta küresel konumlanışını yüksek bir perdeden ve tehditkâr bir dille eleştirmek üzere bir platform olarak kullanması ile açıkça gözlenmiştir (Weitz, 2019). Bu konuda özellikle Çin ve Orta Asyalı üye ülkeleri, Rusya'ya kıyasla daha büyük bir endişe taşımaktadır. ABD ile iyi ilişkileri korumaya daha hevesli olan Orta Asyalı ŞİÖ üyeleri, İran'ın dünya görüşünü ve ABD'ye karşı tutumunu onaylamamaktadır. Üyelik koşulları da bu ülkelerin kaygılarını gidermeye yöneliktir (Akbaradeh, 2015: 93). Bu nedenle de İran'ın Örgütü bu şekilde nitelemesi ve Batı'ya karşı açık bir düşmanlık içinde olması üyeliği noktasında ŞİÖ üyesi ülkeleri düşündürmektedir. Zira bu tarz söylemlere sahip olan bir ülkenin üyeliğe kabul edilmesi, ŞİÖ'nün Batı karşıtı bir yapılanma olduğunu savunan çevrelerin elini bir hayli

güçlendirecektir. ABD'nin ŞİÖ'ye dair tehdit algısının, İran'ın üyeliğe kabul edilmesi halinde daha güçlü bir hal alması olasıdır. Ek olarak, İran'ın ŞİÖ üyesi ülkelerin çoğunluğunun derin bir sadakat içinde oldukları BM kararları karşısındaki tutumu ve bu kararları uygulamak noktasındaki direnci de ŞİÖ üyesi ülkeleri İran'ın üyeliği konusuna zamana bırakma eğiliminde olmaya sevk etmektedir (Joobani, 2013). Çünkü ŞİÖ üyesi ülkeler, İran yüzünden BM ya da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı gibi itibarlı uluslararası örgütlerle ilişkilerinde problem yaşamayı istememektedir (Usmonov, 2014: 19). Ayrıca nükleer krize ek olarak, İran hükümetinin uluslararası terörist gruplarla ilişkileri, özellikle bazı aşırı gruplarla olan bağlantıları ve Lübnan gibi bazı ülkelerde hükümet karşıtı gruplara verdiği destek de ŞİÖ üyesi ülkeleri İran'ın üyeliğine uzak bir tutum benimsemeye sevk etmektedir (Weitz, 2015). Başka bir deyişle, ŞİÖ üyesi haline gelen ve bu nedenle de Batı ile ilişkilerinde bunun sağladığı güvenle hareket eden İran'ın kontrolden çıkarak, kendisiyle ilgili sorunların çözümünde daha az uzlaşmacı bir tavır içinde olması ihtimali, İran'ın ŞİÖ üyeliği konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır (Usmonov, 2014: 22).

ŞİÖ'nün lider ülkeleri Çin ve Rusya zaman zaman İran'ın üyeliğine yeşil ışık yakan tavır içinde olabilmektedir. Bunun öncelikli sebeplerinden birisi hem Çin hem de Rusya'nın, Orta Doğu siyasetinde ve ekonomisinde etkin bir konumda yer alma istekleridir (Lanteigne, 2018: 125). Bu durum ABD'nin bölgedeki özellikle de Körfez ülkeleri ve bu ülkelerin ellerinde bulunan enerji kaynakları üzerindeki kontrolünün son bulmasıyla yakından ilişkilidir (Garver, 2003: 73). Bu yüzden de bölgedeki önemli aktörlerden biri konumundaki İran'ın desteğinin elde edilmesi bu kapsamda önemli bir kazanım olarak belirlemektedir.

İran'ın Çin açısından diğer bir önemi de yükselen ekonomisi için ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları noktasında bu ülkeye olan bağımlılığından kaynaklanmaktadır. İran son yıllarda Çin'in en çok petrol ithal ettiği ülkelerden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda İran, Çin'in önemli ihraç pazarlarından biridir. Yani iki ülke birbiri açısından önemli ticari ortaklar konumundadır. Bununla birlikte kapitalist dünya ekonomisinin nimetlerinden faydalanmakta çok istekli olan Çin'in, ihracat, yeni yatırımlar ve ileri teknoloji transferinde sorunlarla karşılaşmamak adına uluslararası siyasette daha temkinli davranmaya çalıştığı da unutulmamalıdır (Garver, 2003: 63-64). ABD ile Çin arasında 2019 yılı itibariyle artan rekabet ortamı ve ticaret savaşları olarak adlandırılan yeni süreçte, Çin İran'la yaklaşarak ABD'de memnuniyetsizlik yaratma tercihinde bulunarak da yoluna devam edebilir. Son olarak, Rusya, Çin ve İran birbirlerini uluslararası kamuoyunun desteğinin düşük olduğu ve hatta eleştirel bir yaklaşım benimsediği, Çin'in Tayvan sorunu ve tek Çin ideali, Rusya'nın Çeçen ayrılıkçılarıyla mücadelesi ya da İran'ın nükleer program gibi ulusal çıkarlar açısından hassas görülen konularda da desteklemektedir (Brummer, 2007: 192).

V. Sonuç

Çin, Rusya ve 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asyalı ülkeler arasındaki sınır uyumsuzluklarını çözmek üzere 1990'ların ikinci yarısında gerçekleştirilen çok taraflı müzakereler, 2000'lerin başında ŞİÖ'nün kurulmasıyla daimi bir işbirliğine dönüşmüştür. Örgütün faaliyetleri neticesinde elde edilen kazanımlar ve gelecekte elde edilmesi olası kazançlar, Örgütün yakınındaki coğrafyalardaki

dış aktörleri bu iş birliğinin parçası olma konusunda istekli hale getirmiştir. Söz konusu dış aktörlerden biri de 2005 sonrası dönemde ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik atılımlarda bulunan İran'dır ve ülke Örgütün üyesi haline gelme beklentisine de sahiptir. 2008'te gerçekleşen resmi üyelik başvurusunun ardından ŞİÖ üyesi ülkeler kimi zaman İran'ın Örgüt üyesi olma ihtimaline dair olumlu sinyaller vermiş olsalar bile İran hâlihazırda bu hedefine ulaşabilmiş değildir.

Çalışmada yapılan değerlendirmeler sonucunda görülmüştür ki İran'ın üyelik beklentisi, ŞİÖ açasından önemli bir meydan okumadır. Kısa vadede İran'ı özellikle uluslararası arenada yaşadığı sorunlardan dolayı üyesi haline getirmek istemeyen ŞİÖ, diğer yandan da ülkenin sahip olduğu potansiyeli görmezden gelememektedir. Örgütün 2010 yılında belirlenen üyelik koşulları arasında BM yaptırımlarına maruz kalan ülkeleri üyeliğe kabul etmeyeceğinin yer alması, İran'ın üyeliğinin önündeki en büyük resmi engel olarak belirlemektedir. Bu zamana kadar İran'ın üyelik ihtimaline karşı sergilediği tavır ile ŞİÖ, İran'la Batı arasındaki gergin ilişkinin bir tarafı olmak istemediğini çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Çünkü İran'ın ŞİÖ üyesi haline gelmesi, hâlihazırda zaten Örgütün sıklıkla eşleştirildiği Amerikan karşıtlığı yaşıtırmalarını doğrulayan bir gelişme olarak yorumlanacaktır.

İran'ın uluslararası siyasi arenadaki tecrit edilmişliği ve Batı ile sıkıntılı ilişkisi, ŞİÖ'ye mevcut durumda bu ülkeyi üye yapmadan da kolaylıkla yanlarında tutma fırsatı vermektedir. Başka bir deyişle, İran'ın uluslararası siyasal sistemdeki konumu, ŞİÖ'ye İran'ı üye yapmanın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmadan bu ülkenin sunduğu fırsatlarından yararlanma ve karşılıklı çıkarların olduğu alanlarda iş birliğine girebilme şansı vermektedir. Ne zaman ki İran, ŞİÖ karşısında farklı alternatiflere sahip olan bir aktör haline gelirse, o zaman üyelik de dahil olmak üzere ŞİÖ'nün İran'ı yanlarında tutmak üzere daha fazla çaba harcamaya istekli hale gelmesi söz konusu olacaktır. Ek olarak, Örgüt içinde diğer üyelere göre eşitler arasında birinci konumundaki Rusya ve Çin'in de İran'ın üyeliğine yaklaşımı, ülkenin ŞİÖ ile ilişkisinin geleceği açasından belirleyici olacaktır. ŞİÖ'nün iki lider ülkesi arasında kimi zaman Örgütün gelişimine de etki eden güvensizlikler söz konusu olsa da bu iki ülke, bu zamana kadar İran konusunda ortak bir tutum benimsemeyi başarmış görünmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir: SE; Tasarım: SE; Veri Toplama: SE; Kaynak Tarama: SE; Analiz ve Yorum: SE; Makalenin Yazımı: SE.

Idea: SE; Design: SE; Data Collecting: SE; Literature Review: SE; Analysis and Discussion: SE; Writing: SE.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayım etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Medeniyet Araştırmaları Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, the Journal of Civilization Studies is not responsible.*

Kaynakça

- Ahmad, I. (2008). Shanghai Cooperation Organization: China, Russia, and Regionalism in Central Asia. *Conference on 'Inter-Asian Connections*.
- Akbaradeh, S. (2015). Iran and Shanghai Cooperation Organisation: Ideology and Realpolitik in Iranian Foreign Policy. *Australian Journal of International Affairs*, 69(1), 88-103.
- Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etütleri*, 49(1), 99-124.
- Arslan, İ. (2019). Şanghay İş Birliği Örgütü: Çıkarlar/Öncelikler ve Bölgesel İş Birliği Arasında Bir Denge Arayışı. *Güvenlik Stratejileri*, 15(30), 289-330.
- Atal, S. (2005). The New Great Game. *The National Interest*, 81, 101-105.
- Bhadra Kumar, M. K. (2006). China and Russia Welcome Iran, India, Pakistan and Mongolia into Shanghai Cooperation Organization. *The Asia-Pacific Journal*, 5(4), 1-3.
- Brummer, M. (2007). The Shanghai Cooperation Organisation and Iran: A Powerful Union. *Journal of International Affairs*, 60(2), 185-198.
- Chaziza, M. (2019). China's Economic Diplomacy Approach in the Middle East Conflicts. *China Report*, 55(1), 24-39.
- Chung, C. (2004). The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia. *The China Quarterly*, 180, 989-1009.
- Garver, J. (2003). China-Iran Relations: Cautious Friendship with America's Nemesis. *China Report*, 49(1), 69-88.
- Gül M. ve Karapınar, E. (2020). İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi. *Vizyoner Dergisi*, 11(26), 279-290.
- Güneş, E. (2020). Çin-Rusya İlişkilerinde Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(4), 839-867.
- Hansen, F. S. (2012). China, Russia, and the Foreign Policy of the SCO. *Connections*, 11 (2), 95-102.
- Jaffer, N. (2016). The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organisation and Its Implications. *Focus*, 30(1), 1-37.
- Joobani, H. A. (2013). Iran, the SCO and Major Geo-strategic Shifts in a Post-Ahmadinejad Era. <http://www.e-ir.info/2013/09/24/iran-the-sco-and-major-geo-strategic-shifts-in-a-post-ahmadinejad-era/>, 27.07.2020.
- Karimifard, H. (2018). Iran's Foreign Policy Approaches toward International Organisations. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 2(1), 35-68.
- Kocamaz, S. Ü. (2019). The Rise of New Powers in World Politics: Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization. *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 127-141.

- Kondapalli, S. (2016). "China and the Iranian Nuclear Issue- Converting Challenges into Opportunities". *Contemporary Review of the Middle East*, 3(1), 63-76.
- Lanteigne, M. (2018). Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization: Diverging Security Interests and the 'Crimea Effect'. *Russia's Turn to the East*, Ed. H. Blakkisrud ve E. W. Rowe, Global Reordering, 119-138.
- Matveeva, A. ve Giustozzi, A. (2008). The SCO: A Regional Organisation in The Making. *LSE Crisis States Research Centre Working Paper*, 39.
- Mead, W. R. (2014). The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers, *Foreign Affairs*, 93(3), 69-79.
- Noi, A. Ü. (2006). Iran and the Shanghai Cooperation Organisation: Is It Possible for Iran to Become Full Member of the Shanghai Cooperation Organisation under the Pressure of Nuclear Issue. *Perceptions*.
- Norling, N. ve Swanström, N. (2007). The Shanghai Cooperation Organization, trade, and the roles of Iran, India and Pakistan. *Central Asian Survey*, 26(13), 429-444.
- Ögütçü, Ö. N. (2016). Iran and Shanghai Cooperation Organization, *AVIM Commentary*, 37.
- Öztürk, M. (2014). Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı. *Avrasya Etüdleri*, 43(1), 249-268.
- Puri, S. (2017). The Strategic Hedging of Iran, Russia, and China: Juxtaposing Participation in the Global System with Regional Revisionism, *Journal of Global Security Studies*, 1-17.
- Raza, F. (2019). Prospects for Pakistan-China-Iran Trilateral Cooperation: Opportunities and Challenges. *Strategic Studies*, 3, 37-52.
- Sharma, V. ve Ghildial, A. K. (2014). Relevancy of Five Principles of Peaceful Coexistence (Panchsheel) in Post Cold War Era. *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(5), 60-62.
- Stent, A. (2020). Russia and China: Axis of Revisionists?. *Global China*.
- Tsygankov, A. P. (2020). The Revisionist Moment: Russia, Trump, and Global Transition, *Problems of Post-Communism*, 1-11.
- Usmonov, F. (2014). The Shanghai Cooperation Organisation: Russia's View on Iran's Candidacy. *Central Asia and the Caucasus*, 15(3), 17-27.
- Yang, Z. (2020). Iran-Russia-China Trilateral Naval Exercise: China's New Mideast Strategy?. *RSIS Commentary*, 3.
- Vakil, S. (2006). Iran: Balancing East against West. *Washington Quarterly*, 29(4), 51-65.
- Zhenmin, L. (2014). Following the Five Principles of Peaceful Coexistence and Jointly Building a Community of Common Destiny, *Chinese Journal of International Law*, 477-480.

İnternet Kaynakları

- Akmer, S. (2010). The Shanghai Cooperation Organisation: A Networking Organisation for a Networking World. *Global Strategy Forum*, <https://www.globalstrategyforum.org/wp-content/uploads/The-Shanghai-Cooperation-Organisation.pdf>, 21.07.2020.

- Astana Declaration by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 5 Temmuz 2005, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 12.05.2020.
- Astana Declaration on the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization, 15 Haziran 2011, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 22.05.2020.
- Astana Declaration by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 9 Haziran 2017, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 24.05.2020.
- Beijing Declaration by the Heads of Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity, 6-7 Haziran 2012, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 22.05.2020.
- Bishkek Declaration by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 13 Eylül 2013, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 22.05.2020.
- Charter of Shanghai Cooperation Organisation, 7 Haziran 2002, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3851>, 25.04.2020.
- Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 11-12 Eylül 2014, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 23.05.2020.
- Information Report following the Qingdao Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation Member States, 9-10 Haziran 2018, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 24.05.2020.
- Maduz, L. (2018). Flexibility by design: The Shanghai Cooperation Organisation and the future of Eurasian cooperation. *Center for Security Studies*, <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Maduz-080618-ShanghaiCooperation.pdf>, 21.06.2020.
- Regulation on Admission of New Members to Shanghai Cooperation Organization, 2010, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 17.05.2020.
- Scita, J. (2018). *Iran and the SCO: A Long Political Gestation*. *LSE Middle East Center Blog*, <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2018/08/30/iran-and-the-sco-a-long-political-gestation/>, 13.05.2020.
- Tashkent Declaration of the Tenth Meeting of the Council of Heads of Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 10-11 Haziran 2010, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 21.05.2020.
- Tashkent Declaration on the Fifteenth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization, 24 Haziran 2016, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 24.05.2020.
- Ufa Declaration by the Heads of Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 9-10 Temmuz 2015, <http://eng.sectsco.org/documents/>, 23.05.2020.
- [Weitz](#), R. (2009). SCO's Iran Problem, *The Central Asia and Caucasus Institute*, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11888-analytical-articles-caci-analyst-2009-8-19-art-11888.html>, 13.05.2020.
- . (2012). *Is SCO Coming to Life*. *The Central Asia and Caucasus Institute*, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical->

[articles/item/12540-analytical-articles-caci-analyst-2012-8-8-art-12540.html](http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12540-analytical-articles-caci-analyst-2012-8-8-art-12540.html), 13.05.2020.

- . (2015). Iran and SCO: New Opportunities, New Challenges. *The Central Asia and Caucasus Institute*, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13255-iran-and-sco-new-opportunities-new-challenges.html>, 13.05.2020.

ⁱ Uluslararası İlişkiler yazının iki dünya savaşı arası dönemde Almanya, İtalya ve Japonya gibi statükodan memnun olmayan aktörlerin bu tutumlarını nitelenmek üzere kullanılan bu kavram, son dönemlerde Çin ve Rusya'nın mevcut uluslararası siyasal sistemdeki konumlanışlarını tasvir etmek üzere de kullanılır hale gelmiştir. Örneğin bakınız: (Mead, 2014; Puri, 2017; Tsygankov, 2020).